

Предраг Бајић,
Музеј Војводине, Нови Сад

ПРЕДМЕТИ ВЕЗАНИ ЗА БОМБАРДОВАЊЕ 1999. У ЗБИРЦИ ОРУЖЈА И ВОЈНЕ ОПРЕМЕ У ЗБИРЦИ ИСТОРИЈСКИХ ПРЕДМЕТА МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

Апстракт: Током бомбардовања Савезне Републике Југославије од стране ваздушно-ракетних јединица НАТО-а у периоду од 24. марта до 6. јуна 1999. тешко је страдало подручје Новог Сада. Срушена су сва три моста преко Дунава, а више привредних и стамбених објеката је уништено, или тешко оштећено. Страдао је и Музеј Војводине, али је наставио рад и у таквим условима. Јавности је упућен позив да се предмети од историјског значаја везани за ове догађаје поклањају Музеју. Само у Збирку оружја и војне опреме и Збирку историјских предмета је стигло 90 музеалија, од којих је 79 поклоњено. У Збирци оружја и војне опреме се чувају делови пројектила бачених на Нови Сад и околину, као и делови контејнера за касетне бомбе. Понос колекције је део трупне оплате авиона Lockheed F-117 А, тзв. невидљивог бомбардера, обореног 27. марта 1999. код Буђановаца, првог стелт авиона обореног са земље (у историји). У Збирци историјских предмета се чувају предмети везани за протесте против бомбардовања, као и делови срушених објеката.

Кључне речи: 1999, СР Југославија, Војводина, НАТО, бомбардовање, музејске збирке, војна опрема

УВОД

Након вишегодишњег политичког притиска на СР Југославију од стране земаља НАТО-а предвођених Сједињеним Америчким Државама, крајем 1998. године су уследиле претње директном војном агресијом. После неуспешне конференције у Рамбујеу, на којој је од владе СРЈ тражено да прихвати размештај НАТО трупа по целој државној територији, што би практично била окупација земље,¹ те претње су се ускоро и обистиниле. Увече 24. марта 1999. је отпочело двоипомесечно бомбардовање СР Југославије.

Током агресије НАТО-а на СР Југославију (од 24. марта до 10. јуна 1999), у више десетина наврата је гађано подручје Војводине, а нарочито подручје Новог Сада. Главне мете на подручју Новог Сада биле су: мостови на Дунаву (сва три су срушена током априла); рафинерија нафте – на коју је дејствовано неколико пута, са великим еколошким последицама; зграда телевизије на Мишелуку, разорена 3. маја, на Светски дан слободе медија; зграда Покрајинске скупштине; војни објекти у граду и околини; ТВ торањ на Иришком венцу; оштећени су, па и трајно онеспособљени многи цивилни објекти, стамбене зграде и породичне куће, школе и др. При рушењу старог Варадинског моста је, у зору 1. априла 1999, оштећена и зграда Музеја Војводине у Дунавској 37, што је било прво оштећење једног објекта културе у ратном дејству у Европи још од 2. светског рата.

Оштећење на сталној поставци је настало од гелера ракете *GBU-109* којом је срушен мост. Тај гелер је пролетео кроз кровни прозор и ударио у зид на сталној поставци, а затим пао на под. На сву срећу, није оштетио витрине у близини, пошто је пао између зида и њих. Тај гелер је предат Одсеку за криминалистичку технику новосадског СУП-а, која је утврдила да није контаминиран и опасан по здравље човека, након чега је враћен Музеју.

Но, много већу штету направила је турбуленција приликом експлозије, од које су попуцала стакла атријума зграде и део витража изнад главног улаза. Порушено је преко 500 м² стаклених зидова од двоструког копилит стакла, око 300 м² равнот дебелог стакла, сва улазна врата са фасадне стране и око 200 м² прозорског стакла. Порушено је и неколико панова и једна витрина на сталној поставци.² Неколико тона стаклених комада, од којих су поједини били дуги и преко 1,5 м, пало је у атријум. Од комада разбијеног стакла је рањен дежурни портир Михал Рачко. Могло је доћи и до трагедије, јер је око сат времена уочи рушења моста атријум био пун станара околних зграда, који су се од првих дана бомбардовања склањали у зграду Музеја, сматрајући да је она, као установа културе, безбедно место.

И у тим тешким условима, кустоси и друго особље Музеја су, колико је било могуће, наставили рад, који је, поред очувања постојећег фонда, подразумевао и прикупљање материјала везаног за саму агресију. Упућен је и јавни апел грађанству да Музеју

поклања прикупљене предмете, који је наишао на веома добар одзив. Од наведених 90 предмета поклоњено је чак 79; осам предмета је наменски купљено за Збирку историјских предмета, а три су нађена у самом објекту Музеја Војводине у Дунавској 37.

ТИПОЛОШКА КЛАСИФИКАЦИЈА ПРИКУПЉЕНИХ ПРЕДМЕТА

Само у две збирке Одсека за новију историју Музеја Војводине, којима ја руководим – Збирци оруђа и војне опреме и Збирци историјских предмета, чува се 90 предмета везаних за ове догађаје.

У Збирци оруђа и војне опреме се чувају делови разних убојних средстава којима се дејствовало на циљеве у Новом Саду и околини. Углавном су то фрагменти ракета *GBU-109 томахавк* – у обе основне варијанте, за испаливање са ратних бродова и подморница и за стартовање из стратегијских бомбардера, као и фрагменти и компоненте касетног контејнера *CBU-102(v) 2/B*, којима су испаливани калем са високопроводним влакнима *BLU-114/B* (тзв. графитне бомбе), намењени за изазивање кратких спојева на далеководима. Најинтересантнији предмет из тог периода који се чува у овој збирци је фрагмент трупне оплате авиона *Lockheed F-117 A Night Hawk* обореног 27. марта 1999. код Буђановаца, што је био први случај обарања једног борбеног авиона стелт технологије, тзв. невидљивих авиона.

Томхавк GBU-109 (или *BGM-109*) представља подзвучну крстарећу ракету намењену за гађање стационарних циљева. У првобитној верзији је могао да носи и нуклеарне бојеве главе од 200 кт, које су, након потписивања споразума САЛТ и СТАРТ, замењене конвенционалним бојевим главама од око 450 кг, НВ 876 и сличним. Наводи се навигационим рачунаром у глави, који може да меморише координате до 25 потенцијалних циљева. Максимални домет којом је 2.500 км, са толеранцијом промашаја циља од 10 м. Производи се од 1983, а први пут је коришћена у Заливском рату 1991. Од 1995. се развија нова генерација, која је коришћена током удара НАТО-а на Републику Српску. Током удара на СР Југославију је коришћено око 300 томахавка разних модела, од којих је оборено приближно 10 %.³

Међу првим пројектиlima који су увече 24. марта 1999. погодили територију СР Југославије била су три томахавка која су испалијена на Полицијски наставни центар „Марко Перичин Камењар“ у ново-

садском насељу Клиса, на северној периферији града. Делове тих пројектила је Музеју Војводине поклонио Драган Пурић, који их је још током агресије прикупио на лицу места, као члан екипе за рашишћавање терена.

Преостали делови пројектила овог типа потичу са подручја Трафо-станице „Нови Сад“, у близини насеља Римски шанчеви на периферији Новог Сада.

Бомбе *BLU-114/B* спадају у категорију нелеталне (софт) муниције, и директни су наследник бомби са карбонским влакнима *Кит-2*, које су носиле крстареће ракете *томахавк BGM-109 D*, а којима је у Заливском рату у једном тренутку избачено из употребе 85 % електропостројења Ирака. За разлику од претходних бомби, оне носе влакна са легуром од приближно 58 % алуминијума, 34 % силицијум-оксида, око 8 % графита и других састојака.⁴ Њима се у току прве половине маја дејствовало на електропостројења у нашој земљи, а, када нису дале жељени ефекат, прешло се на разарање конвенционалним бојевим главама (почев од 23. маја). У оквиру те акције су разорена и постројења ТС „Нови Сад“.⁵ Као што је већ речено, део прикупљених делова ракета томахавк потиче од пројектила којима су гађана постројења. Ти делови пројектила су, убрзо по завршетку бомбардовања, добијени на поклон од ЈП „Електровојводина“, заједно са бомбама *BLU-114/B* и њиховим деловима и узорцима влакана, као и већим бројем фотографија и ванредним бројем листа овог предузећа, у којем су публиковани подаци о штетама причињеним на електропостројењима у Војводини.

Авион *Lockheed F-117 A Night Hawk* се производи од 1979, а у оперативној употреби је од 1981. Био је понос заговорника стелт технологије и сматран је за авион који је немогуће оборити. Командант једне од четворки из састава 49. борбеног винга (ваздухопловног пука) „Црне овце“, који је дејствовао на нашем подручју, пуковник Кевин Смит изјавио је: „Избегавање радарског откривања паралише сваку могућност одбране од њега“. Обарање овог авиона код Буђановаца био је шок не само за пуковника Смита већ и за целу америчку јавност.⁶

Веома је интересантна прича о томе како је овај предмет дошао у Музеј Војводине. Њега је на лицу места нашао Сава Симић из Пећинаца⁷ и однео кући. Убрзо након завршетка бомбардовања је, преко свог рођака запосленог у Новом Саду, обавестио Музеј о

томе да је вољан да га поклони. У то време још није био обновљен мост код Бешке, а и криза нафтних деривата је била у пуном јеку, па је било веома тешко стићи из Новог Сада у Пећинце. Када је у Београду одржавана манифестација за коју је био заинтересован већи број наших кустоса, девет особа, укључујући и мене, кренуло је музејским путничким комбијем преко Титела за Београд. Седморо кустоса је остало на тој манифестацији, а ја сам, са шефом техничке службе Звонком Борасом, који је возио комби, продужио за Пећинце и у кући Саве Симића преузео наведени предмет. Затим смо се истим путем вратили. До завршетка наведене манифестације комби је био паркиран у близини Градске библиотеке у Београду, где је предмет привукао велику пажњу случајних пролазника и посетилаца манифестације, који су похвалили нашу идеју о прикупљању предмета везаних за агресију током и непосредно након ње.

Готово истовремено са бомбардовањем су широм земље отпочели протести и разноврсне манифестације против агресије и политике НАТО-а. Поред манифестација које су организовале ондашње власти забележен је и велики број спонтаних окупљања становништва. То је нарочито био случај у Новом Саду, где су рушевине Варадинског моста постале зборно место за манифестанте већ од 1. априла, када је у ране јутарње сате (4 часа и 55 минута) срушен мост. Људи су полагали цвеће на рушевине, као на гроб драгог покојника, а већ 2. априла се појавила невешто исписана парола „Саградићемо трећи,⁸ још већи“, коју је њен аутор, 18-годишњи средњошколац Владимир Поповић, касније поклонио Музеју. Транспарент је веома интересантан – одише млада-

лачким бунтом и спонтаношћу. На парче картона које му се нашло при руци младић је налепио неколико белих папира (онолико колико је било потребно да се прекрије цео картон), који нису ни исте величине, ни исте нијансе. На тој подлози је обичном црном фарбом исписао текст, вероватно журећи да што пре стигне на митинг. Фарба се није потпуно осушила, па је цурила на неколико места. Овај симпатични транспарент је већ на првом митингу запао за око и камерманима новосадске телевизије. Био сам веома задовољан и срећан када се његов аутор, свега пар дана након објављивања нашег апела, појавио са транспарентом у рукама и поклонио га Музеју.

У Збирци историјских предмета се чувају предмети везани за протесте против агресије НАТО-а: транспаренти, графике, беџеви и други пропагандни материјал; посебно су интересантне две компјутерске матрице за штампање плаката из серије „Расцепљено небо над Југославијом“ аутора Милана Старчевића, који их је и поклонио Музеју. Ови плакати су, у оквиру антиратне пропаганде, били излагани на билбордима по Новом Саду. У тој збирци се чувају и делови оштећених и уништених објеката. Занимљиве су и маштовите карикатуре-транспаренти новосадског академског сликара Светозара Пајића и његовог, тада 14-годишњег, сина Милана.

Већи број грађана поклонио је пронађене предмете. О околностима прибављања тих предмета биће речи у оквиру њихових описа.

Осим у ове две збирке, знатан број музеалија везаних за агресију НАТО-а налази се у Збирци докумената (у којој се чувају леци), Збирци плаката, Збирци штампе, а нарочито Збирци фотографија.

СПИСАК И ОПИС ПРЕДМЕТА

А) ПРЕДМЕТИ ИЗ ЗБИРКЕ ОРУЖЈА И ВОЈНЕ ОПРЕМЕ

Ови предмети се могу поделити на четири групе:

- 1) делови ракете *GBU-109*, укључујући и гелере који потичу од ракете тог типа;
- 2) делови касетних контејнера *CBU-102(V) 2/B*, укључујући и делове касетних бомби са високопроводним влакнима *BLU-114/B*, тзв. графитних бомби и високопроводна влакна;
- 3) делови стелт авиона *Lockheed F-117 A* обореног код Буђановаца;
- 4) остали делови убојних средстава.

1. Делови ракете *GBU-109* *шомахавак*

1. Инв. бр. 52.

Гелер од ракете *GBU-109* *шомахавак* којом је у зору 1. априла 1999. срушен Варадински мост у Новом Саду. Гелер је проузроковао штету на сталној поставци Музеја Војводине у Дунавској 37. Димензије: дужина 33 цм, ширина 6 цм, дебљина 1,5 цм.

Он је, заједно са предметима инв. бр. 53 и 54,⁹ донедавно био изложен у пригодној витрини, у близини места на којем је проузроковао оштећење. Само оштећење је било сачувано и обележено пригодном

инсталацијом Александра Бошковића, академског сликара ликовног сарадника Музеја Војводине. Приликом недавне доделе тог простора на коришћење Музеју савремене уметности Војводине и адаптацији за његове потребе, општећење и обележје су прекречени, витрина демонтирана, а предмети враћени у депо.

2. Инв. бр. 55.

Гелер од ракете *GBU-109 томахавк* која је 3. априла 1999. погодила Мост слободе (према сремској страни). Нађен је 3. априла, у 19.50, заривен у хаубу аутомобила Небојше Цветића из Сремске Каменице, испред Самоуслуге „Родић“ у Сремској Каменици. Поклон је Небојше Цветића. Димензије: дужина 15 цм, ширина 8 цм, дебелина 1,7 цм.

3. Инв. бр. 68.

Три гелера од пројектила ваздух-земља, вероватно од *GBU-109 томахавка*. Нађена су на подручју Касарне „Мајевица“, на периферији Новог Сада. Димензије: а) 28 x 5 x 2 цм; б) 26 x 7 x 1 цм; в) 23 x 5 x 3,5 цм.

4. Инв. бр. 85.

Лежиште електронског система далекометне ракете томахавк. Предмет је у облику правоугаоног рама, конвексно заобљен. На предњем делу се, са десне стране, налазе места за 4 прекидача или прикључка. Лево је прорез кроз који су биле спроведене инсталације. Димензије: 60,5 x 46 x 14 цм; димензије отвора: 40 x 25 цм.

5. Инв. бр. 94.

Део ракете томахавк: метална плоча неправилног правоугаоног облика. Испупчена је и на њој нису видљиве ознаке. Светлозелене је боје. Димензије: 39 x 22 x 8 цм.

6. Инв. бр. 95.

Део ракете томахавк. Предмет је у облику тро-краке звезде, са рупом у средини и рупама на крајевима кракова, кроз које пролазе шrafoви. Димензије: 18 x 14 x 5 цм.

7. Инв. бр. 96.

Корени крила ракете томахавк — два комада. Овални пљоснати предмети су шири у доњем делу,

где се налазе отвори кроз које је пролазила осовина. Један предмет је мањи, са одломљеним врхом. На глаткој површини до отвора осовине су делимично видљиве ознаке: 14170 ASSY 7(876 ? ...) REV...S/...; остали делови ознака су огуљени. Светлозелене је боје. Димензије: већи фрагмент 63 x 15 x 8,5; мањи фрагмент 48 x 15 x 8,5 цм; пречник отвора 6 цм.

8. Инв. бр. 97.

Део ракете томахавк: поклопац од неког елемента, причвршћен помоћу 18 шrafoва. Димензије: 23,5 x 24,5 x 4 цм.

9. Инв. бр. 98.

Део крстареће ракете *GBU-109 томахавк*: доњи део корена крила са осовином. Овалног је облика и спљоштен; тањи је у горњем делу. Врх недостаје. Осовина је цилиндрична; шири је на крајевима него у делу који пролази кроз корен. Завршеци осовина су неправилног квадратног облика, са продужецима на врховима, неједнаке величине; ниједан није цео. На већем продужетку је сачуван већи део плочице светлозелене боје, са видљивим словним и бројчаним ознакама: ASSY 319 (горе) / REV ... 55340 (доле). У средини плочице се налази отвор у облику правилног шестоугла. Крајеви осовине се померају независно један од другог. Димензије: 38 x 14 x 12 цм.

10. Инв. бр. 99.

Део крстареће ракете *GBU-109 томахавк*: део рама или кућишта неке компоненте. Благо је повијен са навојем на доњој страни. На други навој, са доње леве стране, надовезује се део некадашњег округлог отвора. Предмет је светлозелен, осим доњег дела рама, који је тамносив. Димензије: 22 x 7 x 19 цм.

11. Инв. бр. 100.

Део крстареће ракете *GBU-109 томахавк*: комад сајле. Дебља жица је увијена око тање упредене жице. Са једне стране се налазе трагови пластичне ружичасте облоге, а са друге тамносиве. У средини је парче метала које је с унутрашње стране обложено специјалном тканином. Сајла је за метални део причвршћена копчом са шrafoм на матицу. Иста таква копча се налази у близини краја са ружичастом изолацијом. Између њих се јављају крајеви проводника од упредене жице (8 нити) са жутом изолацијом. На металном делу копче је делимично чит-

љива ознака: ...19 WDF; вероватно је у питању иста ознака као на другој копчи, која је читљива, исписана је у два реда: UMPCO (горе) / MC 21919 WDF (доле). На шрафу стоји ознака: 2...AC NA 6520. Димензије: дужина сајле: 98 цм; метални део: 22 x 6 x 5 цм.

12. Инв. бр. 101.

Део крстареће ракете *GBU-109 ѿмахавк*: сплет жица у жутој изолацији са остацима облоге мрке боје. Димензије: 22 x 12 x 2,5 цм.

13. Инв. бр. 102.

Део крстареће ракете *GBU-109 ѿмахавк*: фрагмент (крајњи горњи део) предмета цилиндричног облика. На средини доњег дела некада целог предмета је видљиво задебљање. С горње леве стране је пробој, дужине 1,5 цм и ширине до 3 мм. Светлозелене је боје. Нема ознака. Димензије: 16 x 11 x 8 цм.

14. Инв. бр. 103.

Део крстареће ракете *GBU-109 ѿмахавк*: осовина корена крила. На квадратном кућишту је цилиндрична осовина. Нема видљивих ознака. Димензије: основа 14 x 10,5 цм; цилиндар: дужина 15 цм, пречник 5 цм.

15. Инв. бр. 104.

Део крстареће ракете *GBU-109 ѿмахавк*. Овај предмет је веома сличан предмету инв. бр. 99. Вероватно су чинили целину. Димензије: 33 x 8 x 20 цм.

16. Инв. бр. 105.

Део крстареће ракете *GBU-109 ѿмахавк*: део трупа ракете. Лимена плоча је благо конкавног облика. На доњем делу се налази квадратни предмет, нека врста поклопца, причвршћен помоћу 15 шрафова и 3 имбус-навоја (имбуси са доње стране). Са унутрашње стране поклопца су ознаке 14170 MFRIN 021 7625370-271 W, а испод њих је број 8 – у кругу, око којег је натпис CORPORATION AEROWI (2 последња слова су нечитка; последње слово је О или D). Слова су црна, а подлога жутозелена. Остали део предмета је светлосив; спољашња боја је изгорела. Димензије: 52 x 44 x 13 цм.

17. Инв. бр. 115.

Део ракете *GBU-109 ѿмахавк*. Реч је о једном од пројектила који је 23. марта 1999. погодио На-

ставни центар „Марко Перичин Камењар“ на Клиси. То је био један од прва три пројектила која су у агресији НАТО-а испалена на Нови Сад и један од првих, ако не и први, испален у овој агресији.¹⁰ Реч је о *Navu* верзији те ракете, намењеној за испаливање са ратних бродова. Доњи део рама је правоугаоног облика, са попречном преградом на којој се налазе 4 округла отвора: 1 велики отвор, 2 знатно мања отвора и 1 сасвим мали отвор. Облик 18 навоја упућује на закључак да су на њих били причвршћени електропроводници. Светложуте је боје. Нема видљивих ознака. Димензије: 33 x 23 x 21 цм.

Сви наредни делови потичу са исте ракете.

18. Инв. бр. 116.

Електронска компонента крстареће ракете *GBU-109 ѿмахавк*: две металне плоче неправилног четвороугаоног облика спојене помоћу 4 крстава шрафа. На свакој плочи се налазе по 2 елемента са ознакама RCA CRC JANTX2N5038 M8347. Има много жица разних боја; једна жица се, преко керамичког елемента, надовезује на другу жицу исте дужине, на чијем се крају налази штампана плоча (фрагмент). Димензије: компонента 7,5 x 5 x 2 цм; плоча 8 x 5 x 1,5 цм; дужина жице која их спаја 29 цм.

19. Инв. бр. 117.

Фрагмент трупа пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. Неправилног је облика и жуте боје. Са горње леве стране се налази натпис у дубоком рељефу: [B]OE-ING- ... 282-31687-3(?). Испод је остатак налепнице са бројчаном ознаком 81205-232-31668-1 / (доле) 2-2166 и округли печат са ознаком: DOB 30 (бројеви испод слова) / 20 (изнад). Бројеви су црни, а печат бледосив. Димензије: 15 x 7 x 1,5 цм.

20. Инв. бр. 118.

Угао кућишта дела пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. На краћем делу се налази остатак налепнице црвене боје, са делом ознаке: ... TRONIC UNIT ... MODEL ... 5006. Изнад су утиснути бројеви 3557 8 (3 или 8) ... На дужем делу се налази бр. 10. Споља је жутозелене боје. Димензије: 12,5 x 10 x 7 цм.

21. Инв. бр. 119.

Део рама једне од електронских компоненти пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. Алуминијумски лим неправилног облика, жутозелене боје и пресавијен

је у доњем левом углу. Ознаке су: ASSY/81205 232-21161-3 ... -2143 8-23-86 81205/232-21161-4 2-2143 5/20/86. С десне стране се налази велики неправилни крстасти шраф. Изнад њега су 4 матице, које држе остатак електронског елемента, причвршћеног на задњу страну помоћу 4 мала неправилна крстасти шрафа. На њему су слабо видљиви делови ознаке ... 015-2 3 TO-547003 ... 29. Димензије: 13 x 7 x 2 cm.

22. Инв. бр. 120.

Фрагмент електронског склопа пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. У облику је неправилног четвороугаоника. Са предње стране се налази део у облику назубљеног точка, са остацима утичница за приближно 20 проводника. Позади је седможилни спољњи прикључак и 4 елемента цилиндричног облика, од којих су 3 обележена бројевима 12, 11 и 10. Испод њих се, са леве стране, налазе ознаке: 70210 519686 - 2 13619 S/N 8423 154; лево од њих је округли печат са ознаком 17 (горе) / 291 (доле). На точку је ознака: So 74841148188 842. Испод њега се налази фрагмент натписа на лиму црвене боје: [W]ARNIN[G](?); остатак је уништен. Димензије: 7 x 6 x 6 cm.

23. Инв. бр. 121.

Фрагмент електронске плоче пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. На овом делу плоче се налазило 25 елемената, од којих је преостало 5 целих и 9 у фрагментима. У облику је неправилног трапезоида. Постоје два слоја: спољни слој је од тврде пластике, а унутрашњи од метала пресвученог провидном пластичном масом, налик на восак. На спољњем делу се налази цртеж – шема за повезивање кола и ознаке: 232-11659-6 D/C 8218 303146. Димензије: 9 x 5 x 1 cm.

Слика 1. Инв. бр. 128. (1. 30)

24. Инв. бр. 122.

Осигурач или фрагмент осигурача: део крста-реће ракете *GBU-109 ѿмахавк*. На дебелом шестоугаоном навоју (или лежају) налази се керамички бели прстен, из којег вири проводник заштитен металном облогом. Испод лежаја је шраф са две нитне и комад лима неправилног облика. Један део керамичког прстена је благо засечен. На страници лежаја испод њега је грубо урезан број 251 или 257. Десно од зареза на прстену се налазе ознаке: подвучено слово W у кругу; поред њега је електротехничка ознака у виду стрелице која се вертикално спушта на спљоштено слово T; ознака 81205 MA. Димензије 6 x 4 x 3 cm.

25. Инв. бр. 123.

Део упаљача пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. Челични предмет је неправилног цилиндричног облика. На горњој страни се налази део у облику глатког цилиндра, са шестоугаоним навојем на врху. Позади је осовина на две нитне. С горње леве стране се налази плочица са подацима о произвођачу (*Unidynamics, Phoenix, inc.*), а с десне – слична плочица. Лева плочица се, вероватно, односи на произвођача дела, а десна на произвођача пројектила. Димензије: 25 x 13 x 8 cm.

26. Инв. бр. 124.

Спојни део са пројектила *GBU-109 ѿмахавк*. Кроз овај трапезоидни челични предмет су била провучена три шрафа, од којих је један очуван. За њега је привезана жица, на којој је, вероватно, била плomba. На страници је урезано 34676 N/C. Димензије: дужина 4 cm; ширина са шрафом 4 cm; висина 1–3 cm.

27. Инв. бр. 125.

Две електроде. Једна електрода је сломљена. На електроди која је цела су ознаке: 8237... BWR84 S. Димензије: 4,5 x 2 x 2 cm.

28. Инв. бр. 126.

Део металног рама пројектила *GBU-109 ѿмахавк*: вероватно електронска компонента. Алуминијумска легура је споља обојена у жуто. Део друге компоненте, тј. ивица је причвршћена помоћу 5 шестоугаоних шрафова; једном од њих је одбијена глава. На издигнутом делу округлог облика се налази квадратна плоча са издигнутим делом на који

се навртао део који недостаје. На њој се налазе ознаке: SERNO 1521 LOT 2 MFD DATE 5 84 D 7140 - 2877100 /2 (81205-232-30687-3) VAL ... FU ... FILI / DRAIN. Димензије: 23 x 14 x 10 cm.

29. Инв. бр. 127.

Део оплате ракете *GBU-109* *шомавк*. Две металне плоче су спојене помоћу 4 купаста имбуса, од којих један недостаје. Са спољне стране су обојени у жуто. На горњој плочи се налазе две налепнице и печат са ознакама: 1. налепница – 81205 - 232 - 31573 - 22 - 2166 10/5/84; 2. налепница – 81205 ASSY 232 - 31573 - 1 10 - 10 - 84; печат се састоји од ознаке ост 1984 10¹¹ (написана је тако да су словни делови изнад првог броја, а други број је у наставку) и круга у коме је ознака B2 (горе) / 2383 (доле). Димензије: 23,5 x 16 x 6 cm.

30. Инв. бр. 128.

Ротор млазног мотора ракете *GBU-109* *шомавк*: диск од црног ливеног метала са косим рубом са 44 лопатице, од којих је 20 сачувано. На горњој страни се налази ознака: 8/N 6D-5B3B. Димензије: пречник (са лопатицама) 21,5 cm; дебљина 7 cm. Слика бр. 1.

31. Инв. бр. 129.

Део ракете *GBU-109* *шомавк*: вероватно компонента неког хидрауличног механизма. У цилиндру се налази мањи цилиндар. У продужетку је шестоугаони навој, са крајем цеви која је деформисана и запушена при експлозији. Доле је шестоугаони навој са рупицама, нека врста вентила; поред њега је испуст са два већа кружна отвора, између којих се

налази још један мањи вентил. Видљиве су ознаке: 66503-8901-262 S/N RF 1946322 P/N 29593 REV K (на цилиндру); натпис TEDECO (на оној страни већег шрафа наспрам које је мањи шраф); A 594 (позади). На мањем шрафу стоји ознака 9902 02. Димензије: 8,5 x 3 x 5 cm.

2. Делови касетног контејнера CBU-102 (v) 2/B и касетних бомби за високопроводна влакна BLU-114/B

1. Инв. бр. 66.

Високопроводна, тзв. графитна влакна из касетне бомбе *BLU-114/B*. Легура је на бази алуминијума (58 %) и силицијум-оксида (SiO – 34 %). Дужина појединачних влакана је око 150 м, а дебљина 6–7 микрона.

2. Инв. бр. 82.

Поклопац касетног контејнера *CBU-102(v) 2/B*. Предмет је улубљен целом дужином десне стране. На горњем делу се налазе две лајсне од алуминијума обојеног у црно и два навоја, која су служила за причвршћивање на авион. Боја је маслинастозелена. Постоји више техничких ознака и упозорења на прилепљеним белим папирима. Серијски број контејнера 0251. Позади се, с десне стране, налази рок употребљивости: јануар 2004. Направљен је од легуре алуминијума, а са унутрашње стране има уздужне шипке од титанијума. Димензије: 169 x 34 x 21 cm.

3. Инв. бр. 83.

Командна површина касетног контејнера *CBU-102(v) 2/B*: фрагмент. Предмет је округло. Са доње стране не има два вишежилна кабела: један кабел је

Слика 2. Инв. бр. 87. (2. 6)

Слика 3. Инв. бр. 90–91. (2. 9–10)

покидан, а други цео; на њему се налази дугуљаста трожилна прикључак. У истом блоку је изливен и рам, кроз који пролази велики шраф за држање крилца. Видљиве су бројчане ознаке: на раму крилцета – 777369 BCI; на крилцету – 777372-10. На дну осовине за лежишта се налазе још три крилцета: једно крилце је у лежишту, а остала недостају. Легура на бази алуминијума је ливена. Димензије: 29 x 26 cm; крилце 40 x 33 cm.

4. Инв. бр. 84.

Високопроводна влакна. Смештена су у пластичну кутију – импровизовану амбалажу. Ова група предмета се састоји од великог броја калемова који нису размотани и прикупљених влакана, као и четири преграде од танке беле пластике, у облику преврнутог поклопца. Материјал је графит или високопроводно једињење на бази алуминијума (58 %) и силицијум-оксида (SiO₂, 34 %). Дужина једног калема је око 150 м, а дебљина влакана 6–7 микрона. (4 калема која нису размотана – Слика бр. 4).

5. Инв. бр. 86.

Крилце касетног контејнера *CBU-102(v) 2/B*. У облику је неправилног трапезоида. Тамнозелене је боје. Димензије: 33 x 8 x 40 cm.

6. Инв. бр. 87.

Висински сензор *FZU-39 B* са касетног контејнера *CBU-102(V) 2/B*. Темпиран је на 1.500 стопа. У облику је округле кутије. Са стране се налази клизна ручица за темпирање и плочица са скалом. Серијски број је MN-92H007-014. Произвођач кућишта и механичких делова је *Magnavox government & industri-*

al electronics company, U. S. Електронске компоненте су произведене у Јужној Кореји и на Тајвану. Година производње је 1992. Димензије: пречник 16 cm; висина 9 cm. Слика бр. 2.

7. Инв. бр. 88.

Електронска штампана плочица: 3 већа и 12 мањих кондензатора, 3 метална и 6 керамичких транзистора. На доњој страни су утиснуте ознаке: MFR 652-96 и 817444-1 REVA 18894. Димензије: 6,5 x 4 cm.

8. Инв. бр. 89.

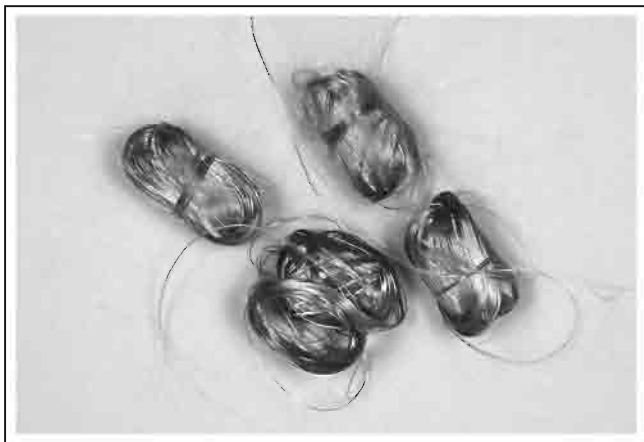
Електронска штампана плоча у облику неправилног шестоугла, са два продужетка: 2 веће и 5 мањих компоненти, 1 микрочип са ознаком 3058 AR 9212. На десном продужетку се налази уоквирена ознака NB, а на левом ознака 1F2 - 1310. Димензије: 9 x 11 cm.

9. Инв. бр. 90.

Тело касетне бомбе за високопроводна влакна *BLU-114/B*. Метални цилиндар је са спољне стране светлосив, а изнутра је окер. При врху има 6 прорева правоугаоног облика, а на дну кружни исечак са 6 додатних продужетака у виду заобљеног правоугаоника, који се поклапају са пољима између прорева на предњем делу. Серијски број је 28206159. Димензије: пречник 6,3 cm; дужина 16,5 cm. Слика бр. 3.

10. Инв. бр. 91.

Опруга касетне бомбе са високопроводним влакнима *BLU-114/B*. Снажна челична опруга се налази на округлој подлози, која је уједно и дно касетне бомбе. Опруга се постепено шири према врху, где

Слика 4. Инв. бр. 84. (2. 4)

Слика 5. Инв. бр. 71. (3. 2)

јој је пречник приближно једнак пречнику подлоге. На врх опруге се утискује метална плоча, која потискује влакна из касете (инв. бр. 92). Нема ознака. Димензије: пречник подлоге 6,2 цм; дужина опруге 13,8 цм; дебљина опруге 2,5 цм. Слика бр. 3.

11. Инв. бр. 92.

Метална плоча опруге касетне бомбе за високопроводна влакна *BLU-114/B*. Танки лимени прстен је благо испупчен. Нема ознака. Димензије: спољашњи пречник 6 цм; унутрашњи пречник 2 цм.

12. Инв. бр. 93.

Поклопац касетне бомбе са високопроводним влакнима *BLU-114/B*. У средини се налази механизам за активирање иницијалног пуњења. Изнад њега су два српаста продужетка, вероватно држачи падобрана, који леже у жлебу – десни преклопљен левим. На механизму се налази број 106. Димензије: пречник предмета 6 цм; дебљина 1,5 цм.

13. Инв. бр. 106.

Глава касетног контејнера *CBU/102(V) 2/B*: кућишта за полуосовине 4 крилцета, кука за опругу и 2 (од 4) сегмента трупа – један напола одваљен. На њима стоји натпис: WARNING. SPRING LOADED FINS WILL SNAP OUT WHEN STRAP IS RELEASED. Тамнозелене је боје, а натпис је црн и жут. Једна полуосовина је у лежишту. Димензије: 47 x 21 x 44 цм.

14. Инв. бр. 107.

Два сегмента тела главе касетног контејнера *CBU-102(V) 2/B*. Десном сегменту је одваљен горњи део; на њему се налази исти натпис као на сегментима под инв. бр. 106. Леви сегмент је улубљен и напукао у доњем делу, са малим трагом натписа. Димензије: 47 x 28 x 46 цм.

15. Инв. бр. 108.

Крилце касетног контејнера *CBU/102(V) 2/B*. У облику је неправилног трапезоида. Тамнозелене је боје. При врху је искривљено, а боје су делимично огуљене. Димензије: 20 x 42 x 9 цм.

16. Инв. бр. 109.

Сигурносна опруга главе касетног контејнера *CBU-102(V) 2/B*. На њеном крају се налази ручица са спљоштеним повијеним крајевима. Тамносиве боје.

Димензије: дужина 39, пречник 2,5 цм; ручица: дужина 14 цм, пречник 7 мм, ширина на спљоштеним крајевима 1 цм.

17. Инв. бр. 110.

Фрагмент поклопца главе касетног контејнера *CBU-102(V) 2/B*. Конусног је облика, са три лежишта за шрафове у доњем делу и кружним отвором у горњем десном делу. Испод кружног отвора вертикално стоји налепница беле боје, са делимично видљивим натписом: (ARM) OPTIO(N) ... NG PIN. Предмет је светлосив; спољна страна је тамнозелена. Димензије: 31 x 16 x 4 цм.

18. Инв. бр. 278.

Кесица са 3 размотана калема високопроводних влакана и једним калемом који није размотан. Димензије влакана су исте као код инв. бр. 66.

19. Инв. бр. 279.

Тело са поклопцем бомбе *BLU-114/B*, ф. бр. 28206159 (исти као код инв. бр. 90, вероватно се односи на читаву серију, а не на појединачне бомбе). На поклопцу се налази бр. 106. Димензије су исте као код инв. бр. 90 и 93.

20. Инв. бр. 280.

Опруга главе касетног контејнера са бомбама са високопроводним влакнима. Нема видљивих ознака. Димензије: дужина 18 цм; пречник на ширем крају 2 цм; пречник на ужем крају 1,3 цм.

21. Инв. бр. 281.

Упаљач или део упаљача главе касетног контејнера. Цилиндрични метални предмет је црвен, са опругом на горњој страни. У средини се налазе стрелице са ознакама OPEN (према опрузи) и LOCK (супротно). Између стрелица је натпис *Aeroquip*. Димензије: висина 5 цм; пречник 2 цм.

3. Делови авиона *Lockheed F-117 A*

обореног 27. марта 1999. код Буђановаца

1. Инв. бр. 56.

Облога са авиона *F-117 A*: танка фолија на коју је са спољње стране налепљена тамна гумена маса са шарама неправилног облика, налик на оне са маскираних униформи. Дебље површине гуме су тамније. Унутрашња страна је тамнозлатаста, са видљивим

траговима лепка. Димензије: дужина 25 цм; ширина 15,5 цм; дебљина од 0,5 до 2 мм.

2. Инв. бр. 71.

Део крилне или трупне оплате авиона *Lockheed F-117 A* обореног 27. марта 1999. изнад Буђановаца: серијски број 806 AF/82. Две челичне плоче спојене су титанијумском спојницом помоћу 4 преклопна учвршћивача. У горњем десном углу је видљив траг оштећења, изазван термичким путем (место поготка). Предмет је сивоплав. Поклон је Саве Симића из Пећинаца. Димензије: 54 x 60 x 78 цм. Слика бр. 5.

4. Остали делови убојних средстава

1. Инв. бр. 57.

Гелер од пројектила ваздух-земља неидентификованог типа, којим је 5. априла 1999. први пут гађан Жежељев мост. Дугуљаст је и неправилан, оловносиве боје, оштрих ивица. Димензије: дужина 21 цм; ширина 10 цм; дебљина 2 цм.

2. Инв. бр. 69.

Кућиште упаљача пројектила ваздух-земља. Елипсастог је облика. Видљиви су трагови светло-зелене боје. Део је једног од пројектила испалених на Једриличарски клуб „Војводина“. Вез¹² овог спортског клуба је био једно од места са којег је, после рушења новосадских мостова, организован превоз скелама и чамцима са једне обале Дунава на другу. Предмет је пронашао и донео у Музеј кустос Јован Пауновић. Димензије: 9 x 7 x 4 цм.

3. Инв. бр. 70.

Гелер од авионске бомбе, вероватно *Mk-82*. Површина је глатка са горње стране, маслинасто-зелена, са делимично видљивим ознакама: COM[P] ... WOM ... 9621 ... SERIA ... DATE. Нађен је у близини управне зграде рафинерије у Новом Саду. Димензије: 6,5 x 4 x 2 цм.

4. Инв. бр. 135.

Три мала гелера тамносиве боје, неправилног облика. На највећем гелеру су видљиви трагови корозије – са унутрашње стране, и мали траг плаве боје – са спољне. У околини срушеног Варадинског моста их је пронашао непознати грађанин, који их је 31. марта 2000. предао портиру Музеја Војводине

Зорану Глумцу. Димензије: а) 4,5 x 3,3 x 1,5 цм; б) 3,5 x 2,2 x 0,7 цм; в) 2,5 x 1,3 x 1,2 цм.

5. Инв. бр. 136.

Део (откинут) предмета непознате намене, можда пројектила. Издуженог је облика, глатких површина. У пресеку је у облику неправилног петоугла. Нема видљивих ознака. Поклоњен је заједно са предметима под инв. бр. 135. Димензије: 6 x 1,9 x 1,6 цм.

Б) ПРЕДМЕТИ ИЗ ЗБИРКЕ ИСТОРИЈСКИХ ПРЕДМЕТА

Ови предмети се могу поделити на пет група:

- 1) транспаренти ношени на протестима против агресије;
- 2) пропагандни материјал дељен на скуповима;
- 3) беџеви умножавани у време агресије;
- 4) материјал групе *Stopbombing advertising* као својеврстан вид организоване пропаганде из невладиног сектора;
- 5) делови оштећених и срушених објеката.

1. Транспаренти са протеста против агресије

1. Инв. бр. 58.

Транспарент–карикатаура: портрети заробљених америчких војника¹³ са натписом: „Драга мама!!! Нама је овде лепо, а тако нам и треба“. Коришћен је лавирани туш и црни фломастер на картону. Слова су латинична. Димензије: 70 x 55 цм.

Одлучио сам да и овај предмет уврстим у рад, иако је изгубљен. Наиме, убрзо након бомбардовања је организована серија изложби под насловом „Естетика отпора“, у организацији више музејских установа из целе Србије. Неколико предмета из ове колекције, као и из других збирки Музеја Војводине је презентовано на тим изложбама. Међу њима је био и овај транспарент–карикатаура, који након манифестације није враћен у Нови Сад. Овде га наводим у нади да се још увек налази у депоу неког музеја и да ће нам бити враћен.

2. Инв. бр. 59.

Транспарент „Српски конобарски рачун за 24. III до 3. IV“, са (нетачним и преувеличним) подацима о обореним *F-117* и осталим НАТО авионима, хеликоптерима и беспилотним летелицама и заробљеним војницима. Наслов је на ћирилици, а остала слова су

латинична. Димензије и техника су исти као код претходног предмета.

3. Инв. бр. 60.

Транспарент са цртежом срушеног Варадинског моста. Испод цртежа је текст:

Срушиле га Швабе 1941.

Изградиле га Швабе 1948.

Срушио га зликовац 1999.

Изградиће га натовци.

Имамо их троје (за сада).¹⁴

Димензије и техника су исти као код претходна два предмета.

4. Инв. бр. 61.

Транспарент са натписом „Србија ће славити Васкрс, јер има јаја“. На илустрацији се налази јаје са српским грбом, о које се разбија НАТО ракета. На руци која држи јаје, односно на манжетни се налази исти грб, а на прстену и манжетни руке која држи ракету нацистички симболи; та рука је изрешетана мецима (попречно). Врх јајета је ишаран у виду „таргета“. На левом стабилизатору ракета се налази амблем НАТО-а, а на десном кукасти крст. Техника је иста као код претходна три предмета. Димензије: 92 x 61 cm. Слика бр. 6.

Аутор предмета под инв. бр. 58–61 је академски сликар Светозар Пајић из Новог Сада, који их је и поклонио Музеју. Од њега је добијен и податак о техници израде.

5. Инв. бр. 62.

Транспарент са протестног митинга поводом рушења Варадинског моста, са натписом „Направићемо трећи, још већи“. Аутор и дародавац је Владимир Поповић из Новог Сада, у то време 18-то годишњи ученик. Папир је лепљен на дебљи картон. Слова су латинична, црне боје, на појединим местима разливена. Димензије: 101 x 66 cm.

6. Инв. бр. 67.

Транспарент са текстом „Ако волите албанске терористе, дајте им део Шпаније или Америке“. Слика приказује тадашњег председника САД Била Клинтона, и тадашњег генералног секретара НАТО-а Хавијера Солану. Руке су им подигнуте и спојене лисицама; кукасти крстови су на реверима, длановима и краватама. Клинтон има кукасти крст и на

челу и брчиће попут Хитлера. С горње десне стране је црвени двоглави орао са кукастим крстом на прсима. Слова су латинична. Транспарент је на мотки. Реч је о компјутерској графици на папиру, прилепљеној на лесонит. Димензије: 50 x 68 cm; продужетак мотке – дршке 63,5 cm.

7. Инв. бр. 137.

Компјутерска графика са речима: НАТО, Клинтон, Олбрајт, Тони Блер. Слова су латинична (српска ортографија). Слово Т урађено је у виду хумке са крстачом. Графика се налазила на полеђини предмета инв. бр. 62, који је поклоњен заједно са предметима инв. бр. 139–141. Незнатно је оштећен при одлепљивању. Аутор је Светозар Пајић, академски сликар из Новог Сада. Димензије: 26,5 x 30 cm.

8. Инв. бр. 138.

Дечији акварел на којем је приказана зграда и три дрвета поред ње. Прозори зграде и део изнад крошњи дрвећа су исписани: текст је на енглеском и, знатно мањи део, на српском језику, против лидера НАТО-а и бомбардовања. Аутори су Бранка Апић-Крчединац и њен унук Петар Зељак, који је у то време имао 6,5 година. Ауторка је поклонила предмет Музеју. Димензије: 37,5 x 29 cm.

9. Инв. бр. 139.

Транспарент–карикатаура на којој је приказана глава скелета у униформи. На глави је шлем са ознакама НАТО-а, СС трупа и америчком заставом и сунчане наочаре. У главу је, кроз шлем, забодена ракета СС-300. Потписано је латиницом и датирано с доње леве стране. Димензије: 29,5 x 39,5 cm.

Слика 6. Инв. бр. 61. (Б I. 4)

10. Инв. бр. 140.

Транспарент са натписом у акрониму *NATO – naci american terrorist¹⁵ organisation*. Изнад је кукасти крст и америчка застава, а изнад ње је знак једнакости. Потпис се налази с доње леве стране. Димензије: 29,5 x 39,5 cm.

11. Инв. бр. 141.

Транспарент–кариатура поводом обарања *F-117A*. Мушкарац атлетске грађе држи у подигнутој десној руци уништен амерички авион, а у левој америчку заставу са кукастим крстом уместо звездица и изрешетану. Има маскирну униформу, са грбом са четири оцила и високом и широком белом крагном. На ногама има опанке на кљунчиће и везене чарапе, а на глави зелену шајкачу са белим двоглавим орлом. Огрнут је плаштом у бојама српске заставе. Изнад њега је пилот обореног авиона, који се спушта падобраном. Он пита: „Амерички национални понос?!“ Испод карикатуре су натписи: „И ми за спас Јовицу имамо!!!!“ и „А шта кажу невидљив ??!“ Димензије: 33,5 x 40 cm.

Аутор предмета под инв. бр. 139–141 је Милан Пајић, син сликара Светозара Пајића, који их је поклонио Музеју по завршетку бомбардовања. Милан Пајић је у то време имао 14 година.

2. Пропагандни материјал дељен на протестним скуповима

1. Инв. бр. 65.

ПВЦ кесе „таргет“: са једне стране је приказана кружна мета, а са друге акроним „НАТО – нацистичка америчка терористичка организација“ и кукасти крст. Димензије 24 x 46 cm.

Слика 7. Инв. бр. 142. (Б 2. 2)

2. Инв. бр. 142.

Летак са позивом новосадских хакера на ометање Интернета: компјутерска штампа, латиница. Текст гласи: „Поштовани суграђани нападајмо организовано одређене адресе на Интернету. Дневне планове ћете добијати на адреси: www.enterpro.co.yu“. Летак је дељен на једном од протестних митинга на Тргу слободе током агресије НАТО-а, а у Музеј га је донела Владимира Станисављевић. Димензије: 15 x 8,5 cm. Слика бр. 7.

3. Инв. бр. 143.

Графика на којој су приказане силуете тројице маскираних терориста са аутоматима. При дну су натписи: IRA, UCK, ETA. Средња силуета је тамнија, са ореолом изнад главе. Димензије: 15,1 x 8,7 cm.

4. Инв. бр. 144.

Графика против НАТО-а. У велики кукасти крст је уцртан амблем НАТО-а, који такође има повијене кракове. У средишту крста је портрет Хавијера Солане. Испод је натпис: DEMONCRACY. На овој графици се, као и на претходној, налази потпис ĐORĐ. Димензије: 15 x 9 cm.

5. Инв. бр. 145.

Графика уперена против деловања Немачке у Југославији. На контури СРЈ су три хумке са крстачама на којима су шлемови. На првом гробу се налази „пикелхауба“ и натпис VILHELM 1914, а на другом – кукасти крст на шлему и натпис ADOLF 1941; на трећем шлему је пруски крст, а на крстачи натпис GERHARD 1999. Нема потписа. Аутор је вероватно, исти као код претходне две графике. Димензије: 14,6 x 11,2 cm.

6. Инв. бр. 146.

Графика против НАТО-а. Војничка чизма са натписом НАТО стаје на тле Југославије, остављајући петом траг кукастог крста. Нема потписа; аутор је вероватно исти као код инв. бр. 144 и 145. Димензије: 9,8 x 14,6 cm.

3. Беџеви

Осам беџева је наменски купљено за Збирку историјских предмета.

Сви имају пречник од 5,5 cm и направљени су од пластифицираног лима.

1. Инв. бр. 72.

Беџ са текстом „Нови Сад је моје склониште“. На позадини од сивих тачкица се налазе црна ћирилична слова. Слика бр. 10.

2. Инв. бр. 73.

Беџ са текстом „Били, чувај се, ми растемо!“.¹⁶

3. Инв. бр. 74.

Беџ са натписом „Авио-отпад Буђановци“. У средини је цртеж авиона *F-117 A*, посматран с предње стране. Летелица је плава.

4. Инв. бр. 75.

Беџ–таргет. Мета представља срце у које су уцртане границе СР Југославије.

5. Инв. бр. 76.

Беџ са цртежом авиона *F-117 A*, приказаног из птичје перспективе, и текстом: *F-117 A* (горе) / ха, ха, ха (доле). Цртеж и слова су црне боје, а подлога је бела. Слова су латинична.

6. Инв. бр. 77.

Беџ са текстом „Nato go home!“ . Слово „о“ у скраћеници НАТО представља стилизовани амблем НАТО-а; слова су црна. Преостале речи и узвичник су од сивих тачкица, са црним доњим и левим ивицама. Подлога је бела.

7. Инв. бр. 78.

Беџ са натписом „Не дамо Косово!“. Велика ћирилична слова су црна, а позадина представља границе Србије, у бојама српске тробојке.

Слика 8. Инв. бр. 79. (Б 3. 8)

8. Инв. бр. 79.

Беџ са текстом „Европо спавај, Србија је будна!“ . Сива латинична слова налазе се на белој подлози. Слика бр. 8.

4. Материјал групе *Stopbombing advertising***1. Инв. бр. 80.**

Акредитив групе *Stopbombing advertising* из Новог Сада, која је током бомбардовања НАТО-а израдила и дистрибуирала плакате из серије „Расцепљено небо над Југославијом“. Папир је у провидној фолији, са штипаљком од црне пластике. Димензије: дужина 9,3 цм; ширина 6,3; ширина са штипаљком 10,5 цм.

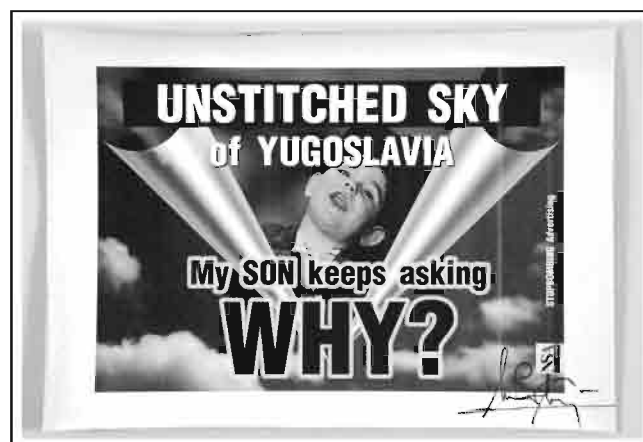
2. Инв. бр. 147.

Матрица плаката „Расцепљено небо Југославије“, 1. енглеска верзија. Небо се расцепљује; између је дечак уплашеног израза. Изнад дечака је текст „Unstitched sky of Yugoslavia“, а испод „My son keeps asking WHY?“. Димензије: 29 x 20,5 цм.

3. Инв. бр. 148.

Матрица плаката „Расцепљено небо Југославије“, 2. енглеска верзија. Небо је подељено на четири дела, а дечак се усиљено смеје. Изнад је текст „Unstitched sky of my Yugoslavia“, а испод „WHY... if I may ask“. Речи које су у тексту написане италиком на плакату су исписане окер словима, која имитирају дечији рукопис. Издавач је NSA GROUP, одсек за рекламе *Stopbombing advertising* – Нови Сад. Димензије: 20,5 x 29 цм.

Током НАТО агресије су плакати из те серије (оба су постојала и у верзији на српском) – били

Слика 9. Инв. бр. 147. (Б 4. 2)

лепљени на јавна места и постављани на билборде по граду. Власник фирме, аутор и дародавац плаката је Милан Старчевић, који је користио лик свог сина Владимира, тада старог 4,5 године. У збирци плаката се налазе обе верзије плаката на српском језику.

5. Делови оштећених и срушених објеката

1. Инв. бр. 53.

Фрагмент стакла са атријумских врата Музеја Војводине – са амблемом Музеја. Врата су разбијена ваздушном турбуленцијом насталом при рушењу старог Варадинског моста 1. априла 1999. Фрагмент је нађен током рашчишћавања разбијеног стакла и сачуван. Димензије: дужина 25 цм; ширина 10 цм; дебљина 1 цм.

2. Инв. бр. 54.

Фрагмент железничке шине са срушеног Жежељевог моста. Нађен је на крову зграде Музеја Војводине у Дунавској 37, након рушења тог моста 22. априла 1999. Димензије: дужина 41 цм; ширина 7 цм; дебљина 10 цм.

3. Инв. бр. 63.

Комад метала, вероватно железничке шине, у облику неправилног паралелограма. Горња и доња страна су глатке, а остале су храпаве. Боја је светлосива и с једне стране црна, као изгорела. Горња страна је кородирана. Нашао га је Мирољуб Звездин, грађевински радник у пензији, неколико сати након првог дејствовања на Жежељев мост 5. априла 1999. Нађен је недалеко од Рибље пијаце – на неколико стотина метара ваздушне линије од моста. Димензије: дужина 10 цм; ширина 4 цм; дебљина 5 цм.

Овај предмет је предат у Музеј након што је Жежељев мост већ био срушен. Звездин ми је тада, у веома емотивној исповести, рекао да је, као грађевински радник – бетонирац, учествовао у изградњи овог моста. При крају разговора је брикнуо у плач рекавши: „Четири године сам мешао бетон за њега, а сада га нестане, као да никада није ни постојао.“

4. Инв. бр. 64.

Фрагмент водоводне или канализационе цеви са Жежељевог моста. Пронашао га је и поклонио Горан Оро из Новог Сада, у то време 14-годишњи ученик, а у Музеј га је донео Миодраг Савић, радник Музеја. Димензије: 24 x 24 x 16 цм.

ЗАКЉУЧАК

Предмети везани за агресију НАТО-а у збиркама Музеја Војводине, посебно у Збирци историјских предмета и Збирци оружја и војне опреме, представљају изузетно вредно сведочанство о једном кратком, али веома значајном периоду наше савремене историје. Та колекција је музеолошки интересантна по томе што је настајала безмало паралелно са збињањима која обухвата, пошто су сви предмети прикупљени током самог догађаја или у наредних неколико месеци. Ови предмети су, са једне стране, сведочанство о војној, нарочито војно-техничкој и технолошкој, супериорности НАТО-а у односу на оружане снаге СРЈ, а, са друге, документи о реакцијама обичних људи (који се нису бавили политиком) на разарања њиховог града и њихове домовине. Старосна структура оних који су учествовали у изradi предмета који се сада чувају у Музеју Војводине, а ношени су на протестним митинзима, креће се од деце предшколског узраста до пензионера. Примећује се велика тенденција ка поистовећивању НАТО-а и његових лидера са Трећим рајхом; многи плакати и цртежи су пуни нацистичких и фашистичких симбола, пре свега кукастих крстова и ознака СС трупа. То довољно говори о томе колико су ови људи били огорчени агресијом, за коју, што више време протиче, све више преовлађује оцена да је била у супротности са међународним правом.

На овом месту треба да напоменем да ниједан од учесника протеста који је поклонио предмете Музеју није био политичар или политички активна особа, нити је то постао. Реч је о обичним људима – из народа, који су изражавали лични револт изазван овим догађајима.

Музеј Војводине има изузетно богату колекцију предмета из овог периода, која би се могла презентовати на тематској изложби, праћеној одговарајућим илустрованим каталогом. Овај рад је, пре свега, замишљен као део каталога за будућу изложбу.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Милорад М. Дробац (ур.), *Година без њролећа*, Нови Сад, 2000, 65–67. У питању је службена публикација Штаба цивилне заштите за територију Јужнобачког округа и града Новог Сада.
- ² Mladenko Kumović, „Štete na Muzeju Vojvodine za vreme NATO bombardovanja 1999“, *Zbornik radova sa međunarodnog kongresa „Katastrofe i zaštita od katastrofa u muzejima“*, Sarajevo, 17–21. april/travanj 2001, 116–117.
- ³ Бранко Богдановић, „Ратне секире изнад Југославије“, *Маџазин: недељни догађајак листића „Политика“*.
- ⁴ Б. Богдановић, „Ни мрак им не помаже“, *Маџазин: недељни догађајак листића „Политика“*.
- ⁵ Елекџировојводина: информативни листић Јавног предузећа „Елекџировојводина“, год. XXXVII, ванр. бр., Нови Сад, јуни 1999, 5–7.
- ⁶ Б. Богдановић, „Соколово дубоко орање“, *Маџазин: недељни догађајак листића „Политика“*.
- ⁷ Летелица се срушила у близини границе буђановачког и пећиначког атара, па су и многи жители Пећинаца дошли у посед њених делова.
- ⁸ Пре Варадинског моста (подигнутог 1945. под именом Мост маршала Тита) био је Мост краљевића Томислава, подигнут 1927, а срушен у Априлском рату 1941. На истом месту је у септембру 2000. подигнут и трећи мост, данашња Варадинска дуга.
- ⁹ В. предмете под р. бр. 1 и 2 у 5. делу 2. одељка.
- ¹⁰ Милорад М. Дробац (ур.), *Година без њролећа*, Нови Сад, 2000, 74. У табели су детаљно наведена сва дејства авијације НАТО-а у зони одговорности овог штаба (стр. 74–78.).
- ¹¹ Датум финалне монтаже пројектила: 10. октобар 1984.
- ¹² Вез – једриличарски термин, пристаниште за једрилице.
- ¹³ Реч је о тројици извиђача заробљених у региону македонске границе, који су касније ослобођени посредством сенатора Џесија Џексона.
- ¹⁴ Види претходну напомену.
- ¹⁵ Наводим онако како пише на транспаренту; правилно би било *terrorist*.
- ¹⁶ Односи се на тадашњег председника САД – Била Клинтона.

ЛИТЕРАТУРА

- Бранко Богдановић, Ни мрак им не помаже, *Маџазин: недељни догађајак листића „Политика“*.
- Бранко Богдановић, Ратне секире изнад Југославије, *Маџазин: недељни догађајак листића „Политика“*.
- Бранко Богдановић, Соколово дубоко орање, *Маџазин: недељни догађајак листића „Политика“*.
- Милорад М. Дробац (ур.), *Година без њролећа*, ЛДИЈ, Ветерник, 2000.
- Mladenko Kumović, „Štete na Muzeju Vojvodine za vreme NATO bombardovanja 1999“, u: *Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa „Katastrofe i zaštita od katastrofa u muzejima“*, Sarajevo, 17–21. april/travanj 2001, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine [i dr.], Sarajevo [i dr.], 112–125.

Predrag Bajić

OBJECTS RELATED TO THE BOMBING CAMPAIGN OF 1999 IN THE COLLECTION OF ARMS AND MILITARY EQUIPMENT AND THE COLLECTION OF HISTORIC OBJECTS IN THE MUSEUM OF VOJVODINA

Summary

The Objects related to the Bombing Campaign of 1999 in the Collection of Arms and Military Equipment and the Collection of Historic Objects in the Museum of Vojvodina

During the NATO bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia, from March 24th to June 6th 1999, the area of Novi Sad was severely damaged. All three bridges across the Danube were demolished and numerous industrial and residential buildings were destroyed or severely damaged.

Intensive bombardment of the Novi Sad Oil Refinery left permanent ecological consequences. The Museum of Vojvodina was also damaged. During the destruction of Varadin Bridge, almost all glass surfaces on the building in 37 Dunavska Street were shattered, and the detonation impact and explosive debris caused damage to the permanent exhibition. The guard on duty was wounded by pieces of shattered glass.

Even under such circumstances, the Museum of Vojvodina continued its activity as much as possible. The Museum made an appeal to the public to donate objects of historical significance related to these events. The answer to this appeal was beyond all expectations. The Collection of Arms and Military Equipment and the Collection of Historic Objects collected ninety museum objects, seventy-nine of which were given as gifts.

The Collection of Arms and Military Equipment keep the debris of the projectiles that were dropped on Novi Sad and its surrounding areas, as well as debris of the container of the cluster bomb, which contained a graphite bomb, or „blackout bomb“ (i.e. fibers based on silicon oxide), aimed at disabling the electrical power infrastructure. The centerpiece of the collection is the aircraft plating debris of the „Lockheed F-117A“, the so-called „stealth fighter“ shot down on March 27th 1999 near Buđanovci, the first „stealth“ aircraft that has ever been shot down from the ground.

The Collection of Historic Objects keeps the objects related to protests against the bombing (banners, badges, invitation leaflets and leaflets with anti-NATO caricatures, matrices for printing posters), as well as the debris of destroyed buildings, most of all, the „Žeželj Bridge“, including a piece of railway which was found on the roof of the Museum of Vojvodina after the bridge was destroyed.

These objects reflect the spontaneous rebellion of ordinary people, and their general characteristic is identifying NATO with the Nazi of WW2. This is particularly evident on the banners, where NATO symbols were combined with Nazi swastikas and SS insignia.